

УДК373.2:[37.091.4Сух:82]:17.022.1

Марина МАШОВЕЦЬ

кандидат педагогічних наук, доцент,
заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи
Педагогічного інституту Київського національного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
e-mail: m.mashovets@kubg.edu.ua

Антоніна КАРНАУХОВА

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки та психології
Педагогічного інституту Київського національного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
e-mail: karnaukhova@kubg.edu.ua

ЦІННОСТІ БУТТЯ ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА В ЛІТЕРАТУРНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкрито проблему цінностей дітей дошкільного віку. Проаналізовано психолого-педагогічні джерела, зокрема, літературну спадщину В. О. Сухомлинського. Визначено цінності дітей дошкільного віку: шанобливе ставлення, добро, слухняність, співчуття, допомога, милосердя, привітність. Виокремлено казки, на основі яких розроблено моделі осмислення їх змісту дітьми старшого дошкільного віку. Запропоновано результати дослідження з даної проблеми та перспективи реалізації.

Ключові слова: цінності, дитина дошкільного віку, казка, педагог, модель осмислення змісту казки.

Актуальність проблеми морального виховання впродовж останніх десятиліть особливо загострюється на тлі реалізації сучасних пріоритетних завдань щодо виховання незалежної особистості, здатної до самореалізації в змінному соціумі. Виховання громадянина завжди було в епіцентрі уваги педагогічної науки і практики.

З педагогічних позицій проблему цінностей досліджували Ш. Амонашвілі, Н. Асташова, Б. Гершунський, Н. Дереклеєва, М. Казакіна, В. Караковський, Н. Нікандров, Л. Новікова, Н. Щуркова та ін. Проблема цінностей особистості отримала відображення в роботах психологів І. Кона, О. Леонтєєва, А. Маслоу, А. Петровського, К. Роджерса, С. Рубінштейна та ін. В теорії навчання та авторських методиках проблема цінностей була розглянута Н. Дереклеєвою, І. Колесниковою, Б. Кругловим, Д. Леонтєєвим, К. Платоновим, Н. Щурковою та ін. Видатні представники педагогічної думки та письменники вказували на важливість виховання дітей і молоді засобами художнього слова, оскільки література як вид мистецтва покликана виховувати високі духовні цінності, почуття прекрасного, гуманізм, патріотизм.

Науковцями проаналізовано роль спілкування в особистісному становленні дошкільника (Д. Ельконін, О. Кононко, В. Кузьменко, М. Лісіна, А. Рuzська, Є. Суботський та інші); особливості становлення у дошкільному віці ціннісного став-

лення до однолітків (В. Павленчик, Т. Поніманська, Ю. Приходько, Т. Репіна та інші); вплив соціальних емоцій на взаємодію дітей дошкільного віку (О. Запорожець, В. Котирло, Г. Кошелєва, Я. Неверович, Л. Стрелкова та інші); специфіка прояву гуманних взаємин дошкільників у спільній діяльності (Л. Артемова, А. Гончаренко, В. Котирло, О. Смирнова та інші); питання цілісного виховання дітей у сім'ї (Т. Алексеєнко, Л. Гураш, М. Машовець та інші); підготовка майбутніх вихователів до формування шанобливого ставлення у дітей дошкільного віку до дорослих (О. Бутенко, А. Карнаухова, О. Козлюк, А. Курчатова та інші). У формуванні цінностей особистості неабияку роль відіграє художня література.

Формулювання цілей статті. Здійснити аналіз літературної спадщини В. О. Сухомлинського з метою створення моделей осмислення змісту казок для визначення цінностей у дітей дошкільного віку.

Завдання:

- проаналізувати літературну спадщину В. О. Сухомлинського;
- проаналізувати ефективність моделей осмислення змісту казок для визначення цінностей у дітей дошкільного віку.

В. О. Сухомлинський називав фольклор одним із найважливіших засобів народної педагогіки, оскільки вважав його основою національного

педагогічного виховання. Серед жанрів фольклору особливу роль В. О. Сухомлинський відводив казці, стверджуючи, що вона допомагає дітям зрозуміти красу рідної мови. Вчений наголошував на важливості знайомства дітей з казкою, оскільки вона поряд з іншими поетичними і фольклорними творами, є одним із найголовніших засобів розвитку уяви, мовлення, естетичних, моральних почуттів дитини у дошкільному віці.

В. О. Сухомлинський зазначав про те, що через казкові образи у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками, воно стає сферою духовного життя дитини, засобом вираження думок і почуттів – живою реальністю мислення, під впливом почуттів, які пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Вчений писав: «Без казки – живої, яскравої, яка оволодіває свідомістю та почуттями дитини – неможливо уявити дитячого мислення і дитячого мовлення як певного ступеня людського мислення і мовлення» [6, 153].

В. О. Сухомлинський порівнював народну казку з унікальними фресками Київської Софії, адже й те, і те творіння народного таланту, якими пишаємося і захоплюємося – «кожне слово народної казки – як найтонший штрих на безсмертній фресці, в кожному слові, в кожному образі – гра творчих сил народного духу. Казка – це багатство народної культури, пізнаючи яке, дитина пізнає серцем рідний народ» [6, 154]. Саме тому, В. О. Сухомлинський у своїй «Школі радості» власноруч обладнав кімнату казки, в якій знаходилися персонажі та декорації до народних та авторських казок. Він змінював декорації раз в 2 місяці, коли діти вже звикли до них і запам'ятали. В обладнаній кімнаті В. О. Сухомлинський читав та розповідав дітям казки, це відбувалося раз чи двічі на тиждень, тому що «естетична потреба ніколи не повинна задовільнятися до пересичення, там де є пересичення починається нудьга, розчарованість, пошуки засобів «вбити» час» [6, 155]. Педагог розповідав дітям казки на вечір, бо вважав, що саме в цей час створюються такі умови, така атмосфера, коли казка звучить по-особливому, і діти краще її сприймають, уважніше слухають ніж вдень.

В. О. Сухомлинський зазначав, про те, що коли для дитини слова казки знайомі, все одно в її очах з'являється вогник захоплення. До десяти разів дитина може слухати одну й ту ж казку, й кожен раз відкривати в ній щось нове, дивовижне, захоплююче. Хоча в дійсності дитина добре розуміє, що насправді не існує ні Івасика Телесика, ні Баби Яги, але втілює в ці образи добро і зло, й кожен раз слухаючи, чи розповідаючи одну й ту ж казку, виражає своє власне відношення до добра та зла. Казка не віддільна від краси, сприяє розвитку у

дитини естетичних почуттів, співчуття до людських нещастя та страждань «завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, але й серцем» [6, с. 153]. В. О. Сухомлинський наголошував на тому, що «казка для маленьких дітей це не просто розповідь про фантастичні події, це цілий світ в якому дитина живе, бореться, протиставляючи злу свою добру волю. Слово – знаходить в казці реальну форму вираження духовних сил дитини, як в грі – рухи, в музиці – мелодія» [6, 156].

Поступово у дітей виникає бажання не тільки слухати казки, а й самим їх розповідати. Василь Олександрович підкреслював про важливість розповідання казок дітьми, для розвитку їх мовлення та мислення. Вчений помітив, що навіть ті діти, які в повсякденному житті були мовчазні, нерішучі, в кімнаті казки поступово починали досить впевнено і з захопленням розповідати казки. Педагог спрямовував фантазію дітей на створення власних казок, він прагнув щоб діти творили, пов'язуючи між собою декілька предметів. Для цього він піклувався про те, щоб на очах у дітей були різноманітні предмети, між якими можна було б встановити реальний чи фантастичний зв'язок. В. О. Сухомлинський був впевнений, що «якщо дитина в розвитку мислення якої зустрічались серйозні труднощі, придумала казку, пов'язала в своїй уяві кілька предметів оточуючого світу, – значить, можна впевнено сказати, що дитини навчилася мислити» [7, 209]. При цьому, на думку педагога, найголовніше для дитини навчитися бачити логічні зв'язки між предметами і виражати їх при створенні казки. Для того щоб створення казки стало дійсно важливим засобом розвитку мислення та мовлення необхідно, щоб педагог (вихователь) сам умів творити і надихати на творчість дітей. В. О. Сухомлинський радив: «Якщо ви хочете, щоб діти творили, створювали художні образи, – перенесіть із вогника своєї творчості хоча б одну іскру в свідомість дитини» [7, 357]. Якщо педагог не вміє творити чи йому здається непотрібним ставитися серйозно до світу дитячих інтересів, то у нього нічого не вийде.

В. О. Сухомлинський називав казку «активною естетичною творчістю, яка захоплює всі сфери духовного життя дитини – його розум, почуття, уяву, волю. Вона починається вже в розказуванні, вищий її етап – інсценування» [6, 161]. Вчений записував казки, які створювали діти, він стверджував що, якби не творчість, не складання казок, мовлення багатьох дітей, які навчалися у «Школі радості», було б плутаним, одноманітним, не виразним, а мислення – хаотичним.

Під час проведеного нами дослідження, у дошкільному навчальному закладі ми створили теж кімнату казок. На наш погляд, в ній доцільно

поєднуються методи і форми роботи з казкою: поєднання теоретичних знань з моделюванням українських казок шляхом використання ігрових занять, бесід, читання та розповідання з обговоренням казки, придумування початку, середини або кінцівки казки, візуалізацію внутрішніх переживань і почуттів у спільній з дорослим діяльності, слухання українських казок на аудіо-носіях; перегляд ілюстрацій до українських казок, використання музичного супроводу (українські народні і авторські мелодії, звуки природи – спів пташок, шум моря, шум вітру тощо).

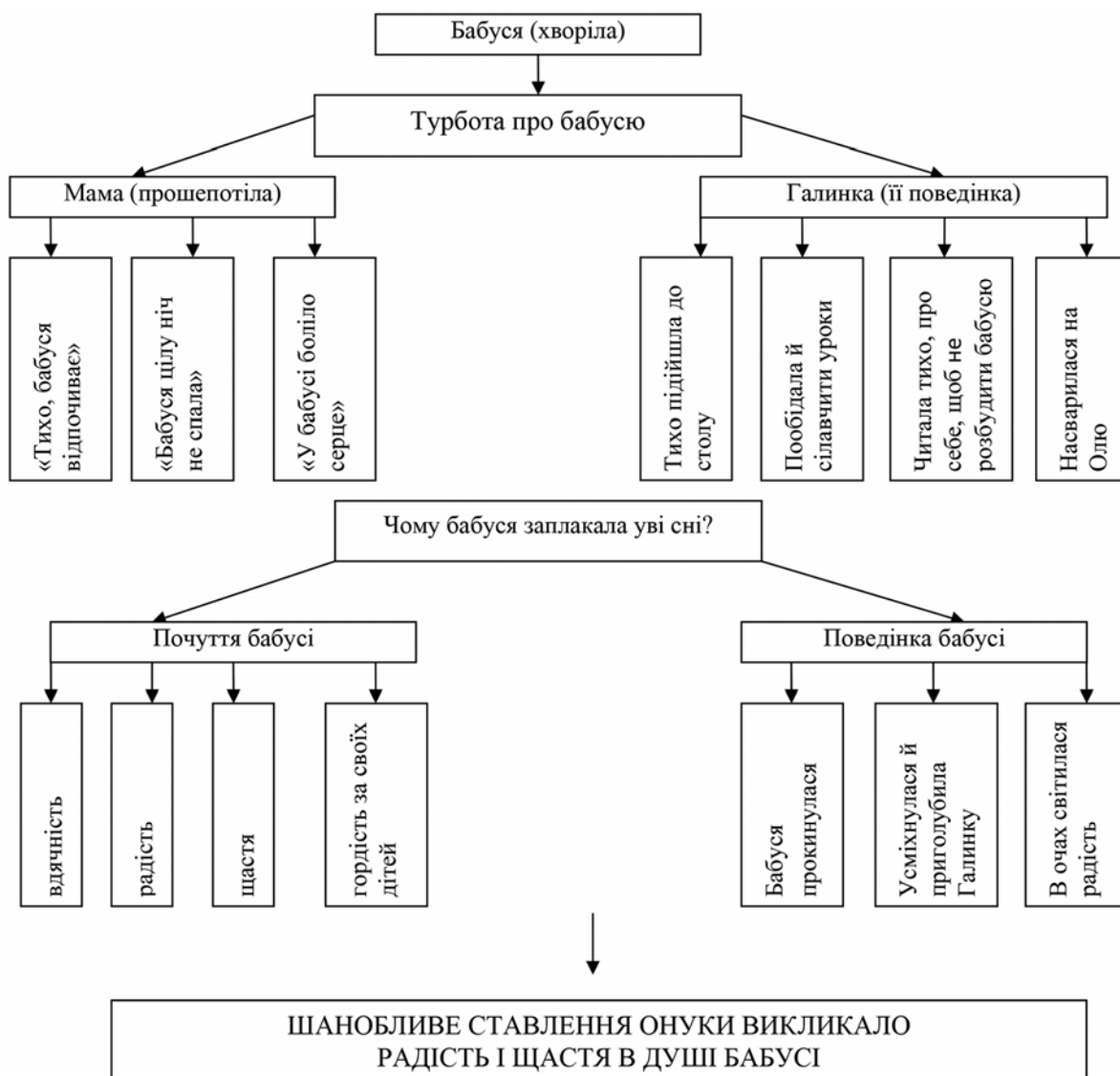
Таким чином, Кімната казки наповнювалася дитячими малюнками, збагачувався книжковий фонд бібліотеки українськими казками стараннями батьків та вихователів тощо. Активна участь у перетворенні середовища зацікавлювала дітей спілкуванням, взаємодією з дорослими, бажанням обговорювати результати та формувала уміння

вибудовувати стосунки на основі шани та поваги до співрозмовника.

Ефективним методом у формуванні цінностей дітей дошкільного віку було: моделювання казки. Це метод дослідження явищ і процесів, що ґрунтується на заміні конкретного об'єкта досліджень (оригіналу) іншим, подібним до нього (моделлю). Це метод теоретичного та практичного опосередкованого пізнання, коли суб'єкт замість безпосереднього об'єкта пізнання вибирає чи створює схожий із ним допоміжний об'єкт-замісник (модель), досліджує його, а здобуту інформацію переносить на реальний предмет вивчення. Наприклад, моделювання казки В. О. Сухомлинського («Сьома дочка», «Тихо-тихо бабуся відпочиває», «Стара-стара вишня»).

На початку нашого дослідження ми поглиблювали знання дітей про цінності: шанобливе ставлення, добро, слухняність, співчуття, допомо-

**Модель осмислення змісту казки
 В. Сухомлинського «Тихо, тихо, бабуся відпочиває»**

га, милосердя, привітність; розширювали та закріплювали знання дітей про норми морально-етичної поведінки з дорослими.

Впровадження моделей осмислення змісту казок: по-перше, допомагало чіткіше усвідомити логіку викладених подій і сюжетну основу казки; по-друге – акцентувати увагу дітей на вчинках чи висловлюваннях персонажів у контексті цих подій і дати їм оцінку; по-третє – на стосунках, взаєминах героїв або причинно-наслідкових зв'язках між їхніми діями, словами, намірами і наслідками.

Всі моделі містили блоки, які скеровували зусилля вихователів на актуалізацію дитячого життєвого досвіду – як минулого, пов'язаного із самоаналізом та самооцінкою, так і майбутнього, що передбачало проектування (візуалізацію) дітьми своєї діяльності на майбутнє та самореалізацію. Завдяки цьому осмислення української казки не було «нудним читанням» з боку дорослого, однібічною трансляцією сентенцій від вихователя до дитини з подальшою ретрансляцією (прямим відтворенням фрагментів змісту казки дітьми). Воно відбувалося свідомо, на діяльнісній основі.

У багатьох моделях було розроблено блоки, які допомагали нам вирішити зазначені завдання роботи над казкою не лише за допомогою запитань, а й через організований спільно з дітьми пошук у тексті оригінальної авторської лексики

та засобів художньої виразності. Після прочитання або розповідання твору за кожним із блоків будували окрему бесіду, проводили цікаву розмову з дітьми. Щоб не перевантажувати дітей інформацією та емоціями, ми завершували бесіду чи розмову на певній логічній частині і поверталися до неї через деякий час для продовження на іншому смисловому, логічному рівні.

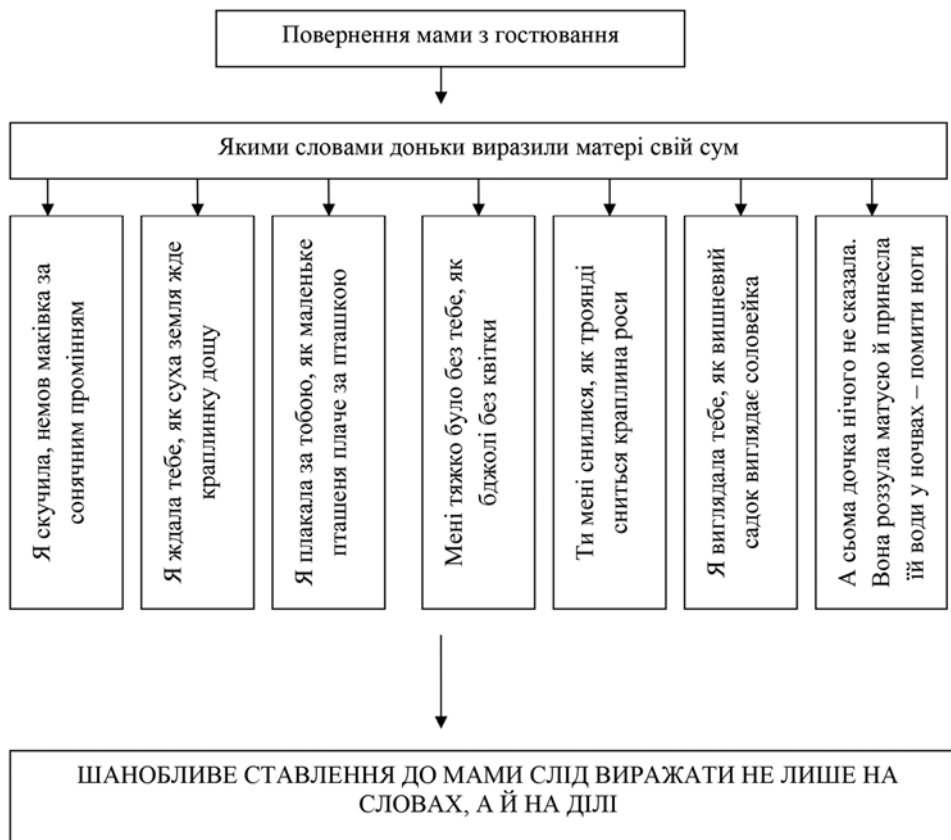
Отже, застосовуючи запропоновані моделі системно, з поступовим ускладненням ми подавали дітям необхідний матеріал, розширювали та поглиблювали їхні уявлення про світ природи, речей, формуючи милосердя до дорослих.

Ця модель допомогла нам ефективно узагальнити знання дітей до старших членів родини, цілісне уявлення про взаємини між членами родини. Виховувати милосердя, співчуття, добро, допомогу, любов та повагу до членів родини.

Завдання: формувати шанобливе ставлення у дітей до мами, викликати бажання допомагати їй не тільки на словах, а й на ділі, поважати її. Виховувати почуття любові та поваги до інших дорослих.

Експериментальна методика формування цінностей у дітей дошкільного віку була підтверджена даними контрольного експерименту. Результати діагностування сформованості цінностей у дітей дошкільного віку засвідчили, що в групах, які працювали за нашою методикою роботи,

Модель осмислення змісту казки В. Сухомлинського «Сьома дочка»

Таблиця 1 – Динаміка рівнів сформованості цінностей дітей дошкільного віку, %

Рівні	Експериментальна група		динаміка	Контрольна група		динаміка
	Констатувальний етап	Контрольний етап		Констатувальний етап	Контрольний етап	
Високий	12%	20%	+ 8	10%	12%	+ 2
Середній	67%	75%	+ 8	68%	70%	+ 2
Низький	21%	5%	- 16	22%	18%	- 4

відбулися суттєві зрушення у рівнях сформованості досліджуваних цінностей (склалися чіткі уявлення про цінності, збагатилася мова дітей: переказуванням казок, складанням початку казки або кінцівки, казки стали змістовнішими і цікавішими у порівнянні з розповідями дітей контрольної групи), у вмінні морально оцінювати героїв діти експериментальної групи значно випереджали своїх однолітків з контрольної групи. Включені педагогічні спостереження за проявами цінностей у дітей експериментальної групи переконливо довели, що діти усвідомлено проявляють компоненти досліджуваних цінностей: шанобливе ставлення, доброта, слухняність, привітність, милосердя, співчуття, допомога.

Порівняння даних констатувального й контрольного етапів експериментального дослідження дали підстави для висновку про ефективність запропонованої системи роботи з формування

цінностей дітей дошкільного віку. Чисельність дітей експериментальної групи, які виявили високий рівень сформованості цінностей, зростає з 12% на констатувальному етапі до 20% після формувального етапу експерименту. Наприкінці формувального етапу експерименту середній рівень сформованості цінностей дітей дошкільного віку виявили 75% дітей експериментальної групи проти 67% дітей відповідно. Наприкінці експериментального дослідження з низьким рівнем сформованості цінностей дітей дошкільного віку залишилося 5% дітей ЕГ, яких на констатувальному етапі експерименту було виявлено 21% дітей (таблиця 1).

Отже, рекомендації та поради В. О. Сухомлинського залишаються актуальними і в наш час. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці методичного посібника з казками та оповіданнями В. О. Сухомлинського.

Список використаних джерел:

1. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / Наук. керів. В. О. Огнев'юк – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.
2. Машовець М. А. Учїть дитину любити маму / М. А. Машовець // Дошкільне виховання. – 2003. – № 5. – С. 28–30.
3. Машовець М. А. Батьки не продаються. Родинне виховання: сучасні підходи / М. А. Машовець. – [упорядники: Т. Воронїна, О. Мельник]. – К. : Шк. світ, 2010. – С. 6–10.
4. Сухомлинський В. А. Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1990. – 263 с.
5. Сухомлинський В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – М. : Политиздат, 1973. – 272 с.
6. Сухомлинський В. А. Серце віддаю дітям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1972. – 622 с.
7. Сухомлинський В. О. Рідне слово / Вибрані твори: У 5-ти т. / В. О. Сухомлинський – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – 670 с.

References

1. Dytna. Prohrama vykhovannia i navchannia ditei vid dvokh do semy rokiv (2016). / Nauk. keriv. V. O. Ohneviuk – K. : Kyiv.un-t im.B. Hrinchenka. – 304 s.
2. Mashovets M. A. (2003). Uchit dytnu liubyty mamu // Doshkilne vykhovannia. – № 5. – S. 28–30.
3. Mashovets M. A. (2010). Batky ne prodaiutsia. Rodynne vykhovannia: suchasni pidkhody / [uporiadnyky: T. Voronina, O. Melnyk]. – K. : Shk. svit. – S. 6–10.
4. Sukhomlynskyi V. A. (1990). Kak vospytat nastoiashcheho cheloveka. – M. : Prosveshchenye. – 263 s.
5. Sukhomlynskyi V. A. (1973). O vospytanyu. – M. : Polytyzdat. – 272 s.
6. Sukhomlynskyi V. A. (1972). Sertse viddaiu ditiam. – K. : Rad. shk. – 622 s.
7. Sukhomlynskyi V. O. (1977). Ridne slovo / Vybrani tvory: U 5-ty t. – K. : Rad. shk. – T. 3. – 670 s.

Машовець М., Карнаухова А. Цінності бытия дошкольного детства в литературном наследии В. А. Сухомлинского

В статтє раскрыто проблему цінностей дітей дошкільного вiзроста. Проанализованi психолого-педагогические источники, в частности, литературное наследие В. А. Сухомлинского. Определены ценности детей дошкольного вiзроста: добро, послушание, сочувствие, помощь, милосердие, приветствие. Определены сказки на основе которых разработаны модели осмысления их содержания детьми старшего дошкольного вiзроста. Предложено результаты исследования по данной проблеме и перспективы реализации.

Ключевые слова: ценности, ребенок дошкольного вiзроста, сказка, педагог, модель осмысления содержания сказки.

Marina Mashovets, Antonina Karnaukhova. The values of the preschool childhood in the literature heritage of V. O. Sukhomlinsky

The article deals with the problem of values of preschool children. The author analyzes the psychological and pedagogical sources, in particular, the literary heritage of V. Sukhomlynsky. The values of children of preschool age are determined: deference, goodness, obedience, compassion, help, mercy, affection. The author singled out the fairytales that are abasic for developed models of comprehension of their contents by children of the senior preschool age. The article offers the results of the research on the given problem and the prospects of its realization.

Key words: values, child of preschool age, fairy tale, teacher, model of comprehension of the content of fairy tales.

УДК 37.015.31:7+37.091.4 В. Сухомлинський

Валентина МУСІЄНКО-РЕПСЬКА

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сольного співу
Одеської національної музичної академії ім. А. В. Нежданової,
м. Одеса, Україна
e-mail: nikavlbr@mail.ru*

**ЗАСОБИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В
ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті розкрито погляди В. О. Сухомлинського щодо естетичного виховання дітей і молоді. Визначено сутність понять «естетика», «естетичне виховання», «естетичні почуття», «естетична культура». Схарактеризовано засоби естетичного виховання в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: краса, природа, слово, мова, поезія, музика, живопис, естетичність обстановки тощо.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, засоби, естетика, естетичне виховання, естетичні почуття, естетична культура, краса, учений, педагогічна спадщина.

Проблема естетичного виховання дітей і молоді не є новою в історії педагогічної думки. Її витoki знаходимо у працях Аврелія, Арістотеля, Платона щодо перших етно-естетичних систем виховання молоді та їх реалізації. Відома в науково-педагогічних колах естетична спадщина зарубіжних (О. Баумгартен, О. Конт, Г. Лессінг, Ф. Ніцше та ін.) і українських учених (Г. Сковорода, К. Ушинський, Ф. Прокопович, Н. Миропольська, О. Рудницька, О. Семашко, В. Сухомлинський, Т. Шевченко та ін.), а також філософів і психологів (І. Бех, В. Бітаєв, Ю. Борєв, Б. Лихачов, Т. Ротерета та ін.).

Насамперед визначимось із поняттям «естетика» та «естетичне виховання». Естетика, за словами Ю. Борєва, це «філософська наука, предметною сферою якої є пізнання сутності загальнолюдських цінностей, їх породження, буття, сприйняття та оцінку; загальних принципів естетичного освоєння світу в процесі будь-якої діяльності людини передусім у мистецтві; сутності і законів творчості» тощо [1, 12].

За термінологічними джерелами, естетичне виховання тлумачиться як: складник виховного процесу, безпосередньо спрямований на формування і виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на роз-

виток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини; що спрямоване передусім на виховання в людини гуманістичних якостей, інтересів і любові до життя у його різноманітних проявах [3, 160]; «формування естетичного досвіду особи / єдність поглядів, ідеалів почуттів, смаків, потреб тощо /, необхідного для її самоствердження як у царині сприймання, так і в царині творчої діяльності» [7, 175]; «процес цілеспрямованої систематичної взаємодії вихователя та вихованця з метою формування в нього системи моральних знань, почуттів, оцінок та поведінки згідно з етичними нормами і правилами» [4, 269].

За А. Кузьмінським, естетичне виховання передбачає розвиток у людини почуттів прекрасного, формування вміння і навичок творити красу в довіллі, вміти розрізняти прекрасне від потворного, життя за законами духовної краси [5, 304]. Н. Волкова розглядає естетичне виховання як «педагогічну діяльність, спрямовану на здатність сприймати і перетворювати світ за законами краси» [2, 121].

Зазначимо, що вчені (І. Бех, М. Верб, Н. Волкова, Л. Левчук, В. Лозова, Н. Миропольська, Т. Шевченко та ін.) прописали складники естетичного виховання, як-от: естетичні почуття, естетична свідомість,